

CONTRIBUȚII LA DEFINIREA CONCEPTULUI „CĂLĂTOR STRĂIN”. OBSERVAȚII PRELIMINARE*

BOGDAN POPA
(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

1. INTRODUCERE

Scopul articolului de față este de a pune în discuție definiția de lucru a conceptului „călător străin”, pornind de la textul fundamental al Mariei Holban, reluat de Paul Cernovodeanu ca bază teoretică a includerii (sau excluderii) unui text din cuprinsul corpusului documentar. Intenția noastră nu este una deconstructivistă. Fără a contesta corectitudinea conceptului în sine, vom arăta că relațiile pot fi clasificate în funcție de autor, mai exact în funcție de tipul „călătoriei” în sine, raportat la sfera de interes a cercetării actuale.

Punctul de plecare al acestei contribuții a fost realizarea unei baze de date privind informațiile, analizele și erorile călătorilor străini cu privire la instituțiile și viața politică din Țara Românească și Moldova, pornind de la indicațiile directe sau indirecte lăsate de aceștia asupra scopului călătoriei în spațiul românesc. Un alt criteriu a fost cel al surselor folosite de călătorii străini, altele decât observația directă. Un călător modern este însă mai mult decât un simplu martor care descrie ceea ce vede și aude: în prima parte a secolului al XIX-lea, informația circulă prin cărți și publicații periodice, nu întotdeauna riguros citate de autori. În funcție de motivația prezenței lor și de sursele utilizate, este posibilă o mai judicioasă înțelegere a descrierilor, judecăților și erorilor călătorilor, fără a presupune o ierarhizare a utilității relațiilor.

Narațiunea la persoana I, singular, a fost, evident, cea mai la îndemână formă de a prezenta publicului educat sau cabinetelor din Europa experiențele trăite nemijlocit în spațiul românesc. Stilul epistolar – cu destinatari reali sau fictivi – a fost o altă modalitate de a reda imaginile și impresiile de călătorie. Nici din rapoartele oficiale, militare sau diplomatice, nu lipsește nota personală a autorului. Deferența sau disprețul fiecărui individ în parte își puneau amprenta asupra atitudinii față de situațiile și oamenii locului.

* Comunicare ținută în cadrul mesei rotunde *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est, prin țările române (secolul al XIX-lea)*, organizată la 26 mai 2011, în cadrul proiectului de cercetare Baze de date istorice. Proiectarea, gestionarea și analiza statistică a unei baze de date privind călătorii străini care au străbătut spațiul românesc în secolul al XIX-lea, proiect finanțat de CNCIS-UEFISCDI, PNII-IDEI, cod ID_21/2008, contract nr. 847/2009.

Călătorii străini înșiși ne dezvăluie sursele scrierilor lor. Acestea sunt importante pentru a înțelege raportarea lor la un sistem și o viață politică diferită de cea occidentală.

2. DE LA NICOLAE IORGA LA INSTITUȚIONALIZAREA CERCETĂRII „CĂLĂTORILOR STRĂINI”

Observațiile, analizele, prognozele și erorile cuprinse în relatările „călătorilor străini” cunoscute până în prezent au făcut ca acest gen de scrieri să intre în atenția istoriografiei românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Datorăm însă lui Nicolae Iorga primul plan coerent de aducere a relatărilor de călătorie printre sursele uzuale ale istoriei medievale și moderne românești. Pe lângă cunoscuta sa lucrare despre *Istoria românilor prin călători*, apărută în 1928-1929 și reeditată în 1981, unde analiza scrierile acestora, Nicolae Iorga avea să includă inventarierea și publicarea relatărilor privitoare la spațiul românesc în programul Institutului pentru Studiul Istoriei Universale¹. Aurelian Sacerdoțeanu, unul dintre elevii și colaboratorii săi, a întărit această viziune prin includerea edițiilor critice definitive din scrierile călătorilor străini (*viatores*) în ceea ce considera că ar trebui să fie corpusul de izvoare privitoare la istoria națională².

Dar ceea ce Nicolae Iorga considera a fi fost un punct esențial al „programul imediat al acestui institut” a fost pus în practică abia după cel de-al doilea război mondial. Adunarea, identificarea, completarea, traducerea și adnotarea relatărilor de călătorie a început în anul 1954, la inițiativa lui Barbu Cămpina, potrivit lui Mihai Berza, iar primul volum din cele zece proiectate pentru perioada medievală (până în anul 1800) a apărut în 1968³. Seria nouă a colecției documentare *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea* a apărut începând din anul 2004.

În „Prefața” volumului I, serie veche, al colecției *Călători străini despre țările române*, Maria Holban definea „călătorul” ca o „noțiune [ce] se lărgeste pentru a cuprinde pe toți cei ce au stat câtva timp sau au trecut cu vreun prilej oarecare prin țările române și au lăsat o mărturie despre cele văzute”. Criteriul pentru ca o scriere ce cuprindea informații despre câteva zile sau câteva decenii petrecute în Țara Românească, Moldova sau Transilvania era ca autorul să nu fi fost român iar călătoria să fi fost reală și nu un exercițiu de erudiție ori de

¹ Vezi Institutul pentru Studiul Istoriei Universale. Ședința de deschidere (1-iu April 1937), București, 1937, p. 11.

² Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetările istorice*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 66, 98.

³ Vezi, pe larg, Mihai Berza, „Cuvânt înainte”, în Maria Holban (ed.), *Călători străini despre țările române*, București, Editura Științifică, 1968, p. VII-VIII.

imaginație. Relatările erau de două tipuri: izolate, singulare sau seriale (rezultate ale unor călătorii succesive sau ale unei categorii aparte de călători)⁴.

Maria Holban atrăgea de asemenea atenția asupra necesității de a stabili și izola „influențele” între relatări, respectiv folosirea unei anumite bibliografii, plagiatul sau ficțiunea⁵ ce se suprapuneau peste observația directă, peste descrierile celor trăite, văzute sau încercate de călători. Aducând în discuție problema „obiectivității” relatărilor incluse în colecția documentară, Maria Holban arăta că acestea trebuie citite ca rezultat al personalității și evenimentelor trăite de călătorii străini în decursul șederii în țările române⁶.

În „Introducerea generală” a seriei noi a colecției *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, Paul Cernovodeanu a preluat definiția Mariei Holban ca fundament teoretic al noului demers științific și a demonstrat că aproape fiecare relatare în parte poate fi introdusă într-un anumit tip de serie⁷. Paul Cernovodeanu a introdus în discuție și conceptul de „imagine a celuilalt” ca determinant pentru studiul relatărilor de călătorie din epoca modernă⁸.

3. CROM: O BAZĂ DE DATE (REZULTATE PARȚIALE)

Contribuția rândurilor ce urmează la definirea conceptului de „călător străin” este dată de baza de date pe care am denumit-o CROM, unde: C = călători propriu-ziși, uneori turiști, pentru care spațiul românesc a reprezentat fie o etapă dintr-un itinerar, fie o destinație de drum în sine; R = rezidenți, persoane care au locuit pentru mai multă sau mai puțină vreme în principate sau care au venit cu intenția de a se stabili aici; O = reprezentanți ai trupelor de ocupație rusești, austriece sau otomane; M = călători aflați în misiuni de informare consulară, militară, religioasă sau științifică.

Includerea unui călător într-o anumită categorie nu are scopul de a crea o ierarhie a surselor, ci de a ușura înțelegerea modalității de lucru proprie fiecărui autor sau autoare în parte. De asemenea, nu am folosit durata „călătoriei” drept criteriu principal de departajare, deoarece calitatea informațiilor, analizelor și prognozelor nu se află într-un raport direct cu numărul de zile sau de ani petrecuți în spațiul românesc, ci cu scopul autorilor și modalitățile individuale de strângere a informațiilor relevante.

⁴ Vezi Maria Holban, „Prefață”, în *Călători străini despre țările române*, s. v., I, București, Editura Științifică, 1968, p. XIII, XVI.

⁵ *Ibidem*, p. XVIII-XXI.

⁶ *Ibidem*, p. XXXII.

⁷ Vezi Paul Cernovodeanu (coord.), *Călători străini despre țările române*, s. n., I (1801-1821), București, Editura Academiei Române, 2004, p. 14-17.

⁸ *Ibidem*, p. 9.

Baza de date pe care o vom prezenta este parțială: ea se referă doar la perioada 1800-1840 și include doar șaiszeci și șase dintre relatările de călătorie incluse în cele trei volume dedicate perioadei⁹. Criteriul alegerii acestor relatări a fost următorul: călătorul sau călătoreasa trebuie să fi făcut cel puțin o referire la viața politică a țărilor române, incluzând aici domnia și instituțiile centrale sau locale (Divanul, isprăvnicile, arhivele), ceremoniile oficiale, forțele armate, sistemul de învățământ și cultura ca factori ce puteau contribui la transformarea societății după model apusean.

Baza de date CROM permite câteva observații interesante asupra călătorilor care au descris și analizat instituțiile, viața politică și statutul internațional al Țării Românești și Moldovei.

Astfel, pentru perioada 1800-1840, se observă că majoritatea „călătorilor” ruși erau de fapt ofițeri sau înalți funcționari atașați trupelor de ocupație, prezenți în perioadele 1806-1812 și 1827-1831.

În cazul călătorilor englezi, se observă că interesul pentru starea politică a principatelor a fost mai scăzut între 1820-1835 decât în perioadele 1800-1807, 1821 și 1835-1839, așadar după intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice.

Surprinde interesul scăzut al călătorilor austrieci pentru Țara Românească și Moldova, o anumită creștere observându-se abia în timpul ocupației din 1854-1856, când se va și pune problema anexării celor două principate la coroana austriacă¹⁰.

Tabelul 1

Baza de date CROM (1800–1840)

Nr. crt.	Călător	Naționalitate	An	CROM
1.	Clarke, Edward Daniel	Marea Britanie	1800	C
2.	Batthyany Vince	Austria	1801	C
3.	Rohrer, Joseph	Austria	1801	C
4.	Bentinck, William Cavendish	Marea Britanie	1801	C
5.	Anonim	Austria	1802	C
6.	Neale, Adam	Marea Britanie	1805	C

⁹ Vezi Paul Cernovodeanu, *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), București, Editura Academiei Române, 2004; Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), București, Editura Academiei Române, 2005; Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006.

¹⁰ Vezi, pe larg, Bogdan Popa, *Deficient Propaganda as a Wartime Error. Austrian Perceptions of the Occupation of the Romanian Principalities (1854-1856)*, în „Valahian Journal of Historical Studies”, Vol. 14, Winter 2010, p. 190-211.

7.	Reinhard, Christine	Franța	1806	C
8.	Thomassin	Franța	1814	C
9.	Kinneir, John Mac Donald	Marea Britanie	1814	C
10.	Stuermer, Ludwig von	Austria	1816	C
11.	MacMichael, William	Marea Britanie	1817	C
12.	Káracsay, Feodor	Austria	1818	C
13.	Johnson, Sophie	Marea Britanie	1820	C
14.	Waddington, G.	Marea Britanie	1823	C
15.	Clausewitz	Danemarca	1824	C
16.	Alexander, J. E.	Marea Britanie	1826	C
17.	Frankland, C. C.	Marea Britanie	1827	C
18.	Chrismar, F. S.	Germania	1833	C
19.	Moltke, Helmuth von	Germania	1835	C
20.	Pardoe, Julia	Marea Britanie	1835	C
21.	Elliot, Charles B.	Marea Britanie	1835	C
22.	Bellanger, Eugene Stanislas	Franța	1836	C
23.	Arnim, Karl Otto Ludwig von	Germania	1836	C
24.	Burton, Nathaniel	Marea Britanie	1837	C
25.	Demidov, Anatoli	Rusia	1837	C
26.	Labatut, Auguste	Franța	1837	C

1.	Schmidt, Friedrich	Germania	1804	R
2.	Recordon, François	Elveția	1815	R
3.	Laurençon, F. G.	Franța	1822	R
4.	Bechamp, A.	Franța	1825	R
5.	Barabás, Miklós	Austria	1831	R
6.	Girardin, Saint Marc	Franța	1836	R
7.	Perrin, Raoul	Franța	1839	R

1.	Langeron	Rusia	1806	O
2.	Kutuzov, M. I.	Rusia	1808	O
3.	Divov, P. G.	Rusia	1808	O
4.	Moriolles, Alexandre de	Franța/Rusia	1809	O

5.	Ciceagov, P. V.	Rusia	1812	O
6.	Lagarde, Auguste de	Franța/Rusia	1813	O
7.	Liprandi, I. P.	Rusia	1827	O
8.	Grabbe, P. H.	Rusia	1829	O
9.	Mihailovski-Danilevski, A. I.	Rusia	1829	O
10.	Dobronravov, Stepan Fiodorovici	Rusia	1831	O

1.	Talamas, Francisc	Imperiul otoman	1800	M
2.	Corral y Aguirre, Ignacio del	Spania	1800	M
3.	Summerers, Francis	Marea Britanie	1804	M
4.	Reinhard, Charles Frédéric	Franța	1806	M
5.	Guilleminot, Armand Charles de	Franța	1807	M
6.	Thornton, Thomas	Marea Britanie	1807	M
7.	Bantîș-Kamenski, Dimitri	Rusia	1808	M
8.	Wilkinson, William	Marea Britanie	1814	M
9.	Marco, Ioan	Germania	1819	M
10.	Schwerdtberg, L. Kreuchely von	Germania	1820	M
11.	Ker Porter, Robert	Marea Britanie	1820	M
12.	Wyburn	Marea Britanie	1820	M
13.	Iakovenko, Ignati	Rusia	1820	M
14.	Anonim italian	Italia	1827	M
15.	Ribeaupierre, A. I.	Rusia	1827	M
16.	Lagau, Ch.	Franța	1828	M
17.	Bois-le-Comte, Charles de	Franța	1834	M
18.	Cochelet, Adrien Louis	Franța	1834	M
19.	Barker, Benjamin	Marea Britanie	1835	M
20.	Bailie Fraser, James	Marea Britanie	1836	M
21.	Geymet, Bartolomeo	Italia	1838	M
22.	Bonar, A.; McCheyne, R.	Marea Britanie	1839	M
23.	Thouvenel, Edouard Antoine	Franța	1840	M

4. CONCLUZII

Periodizarea primelor patru decenii ale secolului al XIX-lea românesc ține cont, în mod tradițional, de sfârșitul domniilor fanariote, de domniile pământene și regulamentare, precum și de cele de la Balta Liman. Ocupația rusească din 1806-1812, revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821, pacea de la Adrianopol din 1829, elaborarea și intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice au fost evenimentele politice, militare și diplomatice definitorii pentru aceste etape, subsumate ideii de modernizare a spațiului românesc.

Toate aceste evenimente majore au influențat atitudinile străinilor prezenți în țările române. Chiar dacă termenul „călător” rămâne cea mai bună alegere pentru a denumi o categorie de autori de surse ce servesc pentru mai mult decât simple analize de imagologie și alteritate, nuanțarea acestui concept prin introducerea unor subcategorii (rezidenți, reprezentanți ai trupelor de ocupație, însărcinați cu misiuni diplomatice, religioase sau științifice) are rolul de a contribui la cercetarea actuală prin punerea în discuție a relației nemijlocite dintre autor și text.

CONTRIBUTIONS TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT “FOREIGN TRAVELLER”. PRELIMINARY OBSERVATIONS

Abstract

Due to the scientific work and institutional contributions of Nicolae Iorga, the writings of “foreign travellers” became a trustful source for the study of the medieval and modern eras of the Romanian history. The present definition of the concept of “foreign traveller” belongs to Maria Holban (1968), being confirmed by Paul Cernovodeanu (2004). The aim of this preliminary contribution is to shed a new light on the concept, by dividing the “foreign travellers” into sub-categories, according to the purpose, sources and content of their writings. This work has by no means a deconstructive purpose, but an attempt to stimulate the research based on this type of historical sources.

Key words: foreign traveller, historical concepts, database.